

ОЦІНЮВАННЯ ПОТЕНЦІЙНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВТРАТ ЛЮДСЬКИХ РЕСУРСІВ ЧЕРЕЗ ВІЙСЬКОВІ ДІЇ НА СХОДІ УКРАЇНИ

Заюков І. В.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження полягає в тому, що в результаті проведення антитерористичної операції на Сході України, яка розпочалась 14 квітня 2014 році (надалі Операції Об'єднаних Сил), повномасштабної воєнної агресії Росії проти України, яка розпочалась 24 лютого 2022 року, наша країна несе колосальні людські, економічні, соціальні та інші збитки. Так, за даними¹, економічні збитки для України в майбутні періоди (визначені непрямим способом, з урахуванням втрат у майбутні періоди) можуть досягати більше одного трлн. дол. США, зокрема через руйнування інфраструктури України (житлові будинки, споруди, мости, дороги тощо) становлять 270 млрд. дол. США, які щодня зростають. Вони не враховують економічні втрати через військові дії на Сході України за період 2014–2021 роки. Так, за даними², протягом 2014–2018 років загальні потенційні втрати бюджетних доходів України склали 203,3 млрд. дол. США. Таким чином, за період 2014–2021 років загальні потенційні втрати наближаються до 0,5 трлн. дол. США. Але економічні втрати можна знизити і перекрити їх майбутнім економічним зростанням, а втрати людських ресурсів (життя цивільного населення і населення, що забезпечує безпеку в країні) – вже, на жаль, не повернеш. За даними³, втрати людських ресурсів починаючи з 14.04.2014 року до 30.06.2021 року становлять в інтервалі 42500–44500 осіб. Кожне людське життя є безцінним, поруч з цим, передчасно втрачене життя – це не тільки втрата батька, сина, брата..., але і соціально-економічні втрати для економіки України, зокрема це потенційне недовироблення ВВП, ненадходження коштів до бюджетів різних рівнів, фондів соціального страхування тощо. Тому в статті надзвичайно важливим є оцінювання потенційних втрат через передчасну смертність через військові дії на Сході України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В дослідженнях вчених вітчизняної наукової

школи Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України (Н. Левчук, Е. Лібанова, В. Стешенко, С. Пирожков, О. Макарова, Н. Рингач) та багатьох інших вчених запропоновано науково-методологічні підходи до оцінювання потенційних втрат людських ресурсів України через передчасну смертність від різноманітних причин, зокрема *внутрішніх причин* (інфекційні та паразитарні захворювання; новоутворення; хвороби крові та кровотворних органів та окремих порушень із залученням імунного механізму; ендокринні хвороби, розлади харчування та порушення обміну речовин; розлади психіки та поведінки; хвороби нервової системи; хвороби системи кровообігу; вірус COVID-19 тощо) та *зовнішніх причин* (транспортні нещасні випадки; випадкове отруєння та занурення у воду; нещасні випадки, спричинені дією вогню, диму та полум'я; випадкове отруєння та дія алкоголю тощо). При цьому на сьогоднішній день не проведено оцінювання потенційних економічних втрат людських ресурсів через таку зовнішню причину смерті, як – «*Ушкодження внаслідок воєнних дій*», яка в статистиці почала відображатись Державною службою статистики України з 2014 року, що пов'язано із військовими діями на Сході України. Невирішену відповідну частину досліджень в напрямку оцінювання відповідних потенційних втрат передбачено розрахувати в даній роботі.

Постановка завдання. Метою дослідження є проведення оцінювання потенційних економічних втрат людських ресурсів через військові дії на Сході України за період 2014–2020 роки. Відповідно до поставленої мети в роботі передбачено, зокрема: оцінити потенційні економічні втрати людських ресурсів в людино-роках; оцінити потенційні економічні втрати людських ресурсів в вартісному виразі; оцінити непрямі потенційні економічні втрати для економіки України через вплив продуктивної частини людських ресурсів (біженців).

Науковий метод дослідження – метод потенційної демографії.

Основна частина дослідження. В основі оцінювання потенційних економічних втрат людських ресурсів лежить *метод потенційної демографії*, який дозволяє виражати демографічні процеси числом людино-років та вартісних втрат майбутнього життя. Важливо спочатку зробити акцент, що внесок в створення ВВП країни робить кожен громадянин

¹ Втрати України від розпочатої Росією війни перевищують 1 трлн. дол. США – прем'єр-міністр України – Денис Шмигаль : веб-сайт. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/economic/819006.html> (дата звернення: 13.04.2022).

² Касперович Ю.В. Методичні підходи до оцінки фіскальних втрат України внаслідок гібридної війни РФ. *Економіка та держава*. 2018. № 12. С. 8–15.

³ В ООН підраховали кількість жертв бойових дій на Донбасі з 2014 року : веб-сайт. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/07/15/novyna/bezpeka/oon-pidрахuvaly-kilkist-zhertv-bojovux-dij-donbasi-2014-roku> (дата звернення: 13.04.2022).

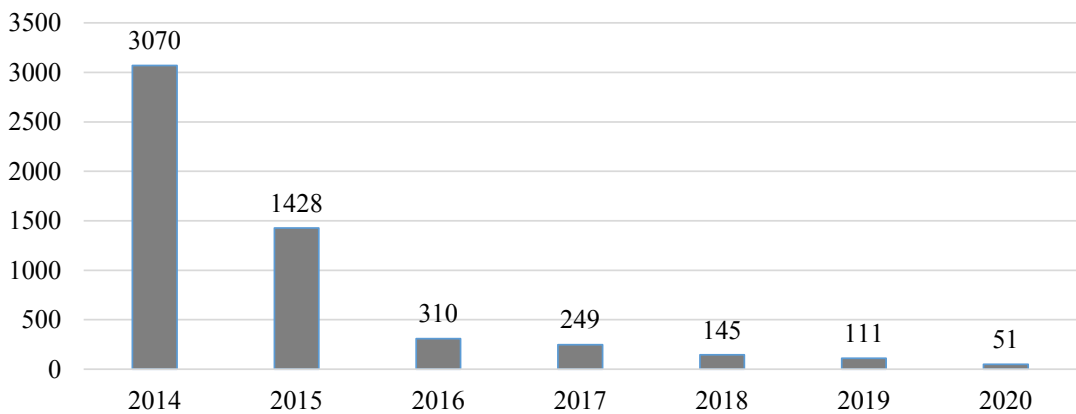

Рис. 1. Динаміка кількості осіб, які загинули від ушкодження внаслідок воєнних дій протягом 2014–2020 року, осіб

Джерело: згруповано автором за⁶

України, який є зайнятий, незалежно, чи це зайнятий цивільний громадянин, чи зайнятий громадянин, який забезпечує безпеку від внутрішніх і зовнішніх загроз. Внесок кожного в розвиток економіки України вважаємо рівноцінним. Потенційні втрати в людино-роках від передчасної смертності людських ресурсів через ушкодження внаслідок воєнних дій можна розрахувати за формулою⁴:

$$P_1 = d_m \cdot e_m,$$

де P_1 – потенційні втрати людських ресурсів в людино-роках у віковій групі 15–64 роки, людино-років;

d_m – кількість померлих в m -му віці, осіб;

e_m – очікувана тривалість трудової діяльності в m -му віці, років (до досягнення людиною граничної величини віку, протягом якого людина може ще працювати, приймаємо в роботі 65 років. Крім того, в розрахунках приймаємо інший відповідний вік – 70 років, який сьогодні використовується в розрахунках закордонних вчених).

Потенційні втрати в вартісному виразі від передчасної смертності людських ресурсів через ушкодження внаслідок воєнних дій можна розрахувати за формулою⁵:

$$P_2 = (d_m \cdot e_m) \cdot n,$$

де P_2 – потенційні втрати людських ресурсів у віковій групі 15–64 роки, грошових одиниць;

n – ВВП в фактичних цінах з урахуванням рівня тіньової економіки розрахований на одного зайнятого в економіці України, грошових одиниць на одного зайнятого.

Розглянемо кількість громадян України, які померли від ушкодження внаслідок воєнних дій

та відобразимо відповідну загальну динаміку в 2014–2020 роках на рис. 1.

Дані рис. 1 свідчать, що найбільше загинуло громадян від ушкодження внаслідок воєнних дій в 2014 році, коли розпочалась активна фаза антитерористичної операції на Сході України – 3070 осіб, що становить – 57,23% від всіх загиблих по відповідній причині протягом 2014–2020 років. В подальшому кількість осіб, які загинули від ушкодження внаслідок воєнних дій має динаміку до зменшення. Так, в 2015 році порівняно з 2014 роком ця кількість зменшилась на 53,48%; в 2016 році порівняно з 2015 роком на 78,29%; в 2017 році порівняно з 2016 роком на 19,7%; в 2018 році порівняно з 2017 роком на 41,8%; в 2019 році порівняно з 2018 роком на 23,5%; в 2020 році порівняно з 2019 роком на 54,05%. В цілому в 2020 році порівняно з 2014 роком кількість загиблих скоротилась в 60,2 разу.

Як було акцентовано увагу вище, що за даними Верховного комісара ООН з прав людини за період 14.04.2014 року до 30.06.2021 року в Україні загальна кількість загиблих і поранених пов'язані з військовими діями на Сході України становила від 42500 до 44500 осіб, зокрема вони розподіляються наступним чином: 13200–13400 загиблих, з них (якщо брати верхню межу) 3901 цивільних осіб (29% від усіх загиблих); 4200 військових Збройних Сил України (31,34% від усіх загиблих); орієнтовано 5800 осіб озброєних груп (60,34% від усіх загиблих). Крім того, кількість поранених становила приблизно 29600–33600 осіб, з них біля 9000 цивільних осіб (26,8% від усіх поранених); 10800 військових Збройних Сил України (32,14% від усіх поранених); орієнтовано 5800 осіб озброєних груп (41,06% від усіх поранених). Тобто наведена вище

⁴ Рингач Н.О. Оцінка безповоротних демографічних втрат, спричинених смертністю в результаті транспортних нещасних випадків в Україні. *Демографія та соціальна економіка*. 2017. № 2. С. 61–77.

⁵ Рингач Н.О. Економічний еквівалент втрат через передчасну смертність в Україні. *Демографія та соціальна економіка*. 2016. № 2. С. 39–49.

⁶ Статистичні таблиці від а до я : веб-сайт. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/Mult/Dialog/varval.asp?ma=000_0308M&path=../Database/Population/03/04/&lang=1&multilan g=uk (дата звернення: 13.04.2022).

**Динаміка кількості осіб за віковими групами, які загинули від ушкодження
внаслідок воєнних дій протягом 2014–2020 років**

Роки	Вікові групи, років									
	15–19	20–24	25–29	30–34	35–39	40–44	45–49	50–54	55–59	60–64
2014	74	384	545	544	478	317	233	233	143	119
2015	24	161	224	239	274	175	143	84	61	43
2016	3	43	47	60	59	49	23	17	6	3
2017	11	58	44	29	38	33	16	11	7	2
2018	6	38	19	20	20	14	20	4	4	–
2019	3	27	21	18	16	6	11	5	3	1
2020	1	11	9	11	5	7	7	–	–	–

Джерело: згруповано автором за ⁸

Таблиця 2

**Вихідні дані для оцінювання потенційних економічних втрат людських ресурсів
через військові дії на Сході України в 2014–2020 роках**

Показники	Роки						
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
1. Валовий внутрішній продукт (ВВП) в фактичних цінах, млн. грн.	1586915	1988544	2385367	2983882	3560596	3978400	4222026
2. Робоча сила, тис. осіб	19920,9	18097,9	17955,1	17854,4	17939,5	18066,0	17589,5
3. Зайняте населення, тис. осіб	18073,3	16443,2	16276,9	16156,4	16360,9	16573,3	15915,3
4. Інтегральний показник рівня тіньової економіки в Україні (у відсотках від обсягу ВВП), %	36	35	33	32	29	28	30

Джерело: складено автором за ⁹

цифра експерта ООН в діапазоні 13200–13400 тис. загиблих на Сході України в 2,5 рази є менша, ніж наведена в статистиці Державною службою статистики України (ДССУ). З іншої сторони, все залежить від того, яку причину смерті зазначать в висновках. Наприклад, людина може отримати поранення від ушкодження внаслідок воєнних дій, але померти в віддаленому періоді від серцево-судинного або іншого захворювання.

Офіційної статистики кількості загиблих і поранених починаючи з 24.02.2022 року нині немає, але за даними експертів ООН з 24.02.2022 року до 15.03.2022 року загинуло біля 726 цивільних осіб, зокрема 52 дитини та ще 1174 особи отримали поранення, з них 52 особи – це діти⁷. Основними причинами передчасної смерті від ушкодження внаслідок воєнних дій є: наслідок артилерійських обстрілів (різних видів зброї, зокрема легких, середніх, важких); інцидентів пов'язаних із мінами різного типу; необережного поводження із вогнепальною зброєю; хвороби під час несення військової служби; ДТП в зоні військових дій; вбивств і самогубств тощо. Враховуючи те, що повної інформації щодо наведеної кількості загиблих і поранених в зоні проведення бойових дій на Сході України протягом 2014–2021 років немає, зокрема щодо їх розподілу на вікові групи, тому проведемо аналіз динаміки

кількості осіб за віковими групами, які загинули від ушкодження внаслідок воєнних дій протягом 2014–2020 року за даними ДССУ (таблиця 1).

Як свідчить інформація приведена в таблиці 1 – найбільше передчасно втрачено зазначених вище людських ресурсів України в 2014 році у таких вікових групах: 25–29 років – 545 осіб; 30–34 років – 544 осіб; 35–39 років – 478 осіб; 20–24 років – 384 осіб, а найменше відповідно у вікових групах: 15–19 років – 74 осіб; 60–64 років – 119 осіб. Протягом 2014–2020 років відповідна динаміка за віковими групами має нестійку тенденцію розвитку.

В основі оцінювання потенційних економічних втрат людських ресурсів через військові дії на Сході України у віковій групі 15–64 роки використовувався показник ВВП на одного зайнятого в Україні. Він розраховувався як відношення фактичного значення ВВП країни (з урахуванням тіньової економіки) до чисельності зайнятого населення в віковій групі 15–64 роки). Вихідні дані для проведення відповідного оцінювання наведені в таблиці 2.

⁸ Статистичні таблиці від а до я : веб-сайт. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/Mult/Dialog/varval.asp?ma=000_0308M&path=../Database/Population/03/04/&lang=1&multilang=uk (дата звернення: 13.04.2022).

⁹ Статистичні таблиці від а до я : веб-сайт. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/Mult/Dialog/varval.asp?ma=000_0308M&path=../Database/Population/03/04/&lang=1&multilang=uk (дата звернення: 13.04.2022).

⁷ Світ та безпека. : веб-сайт. URL: <https://news.un.org/ru/story/2022/03/1420282> (дата звернення: 13.04.2022).

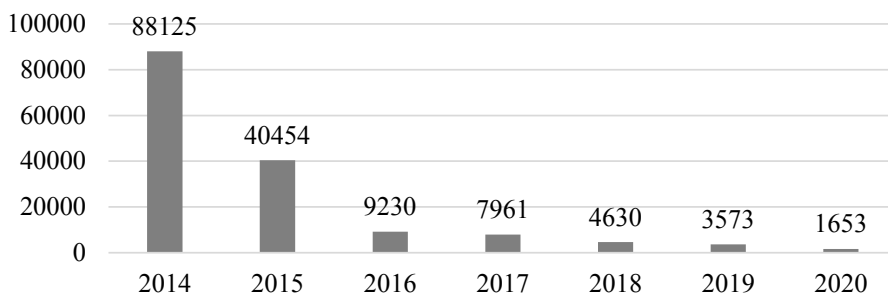

Рис. 2. Потенційні втрати людських ресурсів через військові дії на Сході України в 2014–2020 роках від ушкодження внаслідок воєнних дій за віковою групою 15–64 роки (ОТТД до 65 років), людино-років

Джерело: розрахунки автора

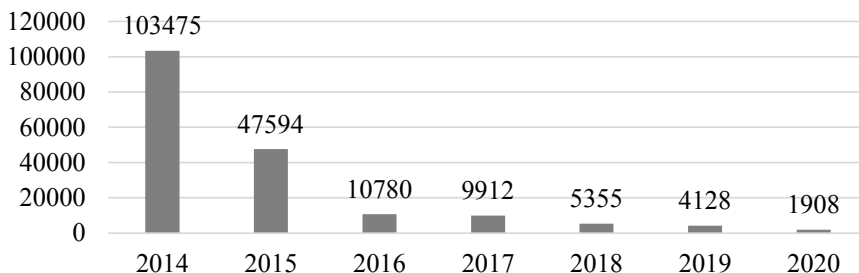

Рис. 3. Потенційні втрати людських ресурсів через військові дії на Сході України в 2014–2020 роках від ушкодження внаслідок воєнних дій за віковою групою 15–64 роки (ОТТД до 70 років), людино-років

Джерело: розрахунки автора

Під час оцінювання потенційних економічних втрат людських ресурсів через військові дії на Сході України в 2014–2020 роках був скорегований ВВП в фактичних цінах з урахуванням рівня тіньової економіки, наприклад, станом на 1 січня 2021 року він буде становити – 5488,6 млрд грн (ВВП на 1 січня 2021 року становив 4222,0 млрд грн)¹⁰; чисельність зайнятого населення на 1 січня 2021 року становила 15915,3 тис. осіб. За розрахунками фахівців Міністерства економіки України рівень тіньової економіки на 01.01.2021 року склав 30% від офіційного ВВП в фактичних цінах¹¹ (визначений на основі розрахунку інтегрального показника рівня тіньової економіки в Україні).

Оцінювання потенційних економічних втрат людських ресурсів через військові дії на Сході України в 2014–2020 роках від ушкодження внаслідок воєнних дій за віковою групою 15–64 роки відображено на рис. 2 (з урахуванням очікуваної тривалості трудової діяльності (ОТТД) до 65 років) та на рис. 3 (за умови ОТТД до 70 років). Розпочнемо оцінювати відповідні втрати в людино-роках. Інформа-

ція наведена на рис. 2 свідчить, що загальні відповідні потенційні втрати людських ресурсів у віковій групі 15–64 років при ОТТД до 65 років за період 2014–2020 років становлять 155,63 тис. люд.-років, зокрема найбільше їх в 2014 році – 88,13 тис. люд.-років; 2015 році – 40,45 тис. люд.-років; 2016 році – 9,23 тис. люд.-років; 2017 році – 7,96 тис. люд.-років; 2018 році – 4,63 люд.-років; 2019 році – 3,57 тис. люд.-років; 2020 році – 1,65 тис. люд.-років.

Дані рис. 3 свідчать, що загальні відповідні потенційні втрати людських ресурсів у віковій групі 15–64 років (за умови ОТТД до 70 років) за період 2014–2020 років становлять – 183,15 тис. люд.-років, зокрема найбільше їх в 2014 році – 103,48 тис. люд.-років; 2015 році – 47,59 тис. люд.-років; 2016 році – 10,78 тис. люд.-років; 2017 році – 9,91 тис. люд.-років; 2018 році – 5,35 люд.-років; 2019 році – 4,13 тис. люд.-років; 2020 році – 1,91 тис. люд.-років. Тобто за умови ОТТД до 70 років при уникненні наведеної кількості передчасних смертей внаслідок воєнних дій на Сході України було б потенційно відпрацьовано 183,15 тис. люд.-років, а за умови ОТТД до 65 років вдалось би потенційно відпрацювати 155,63 тис. люд.-років або створити умови забезпечення продуктивного розвитку економіки України. Такі величезні потенційні економічні втрати у вигляді невідпрацьованих людино-років призводять до вартісних втрат, що відображено на рис. 4

¹⁰ Національні рахунки. Валовий внутрішній продукт. Ринок праці. Зайнятість та безробіття : веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 13.04.2022).

¹¹ Тіньова економіка : аналітична записка. Загальні тенденції (січень-вересень 2021 року) : веб-сайт. URL: Міністерство економіки України -> головна сторінка (me.gov.ua) (дата звернення: 13.04.2022).

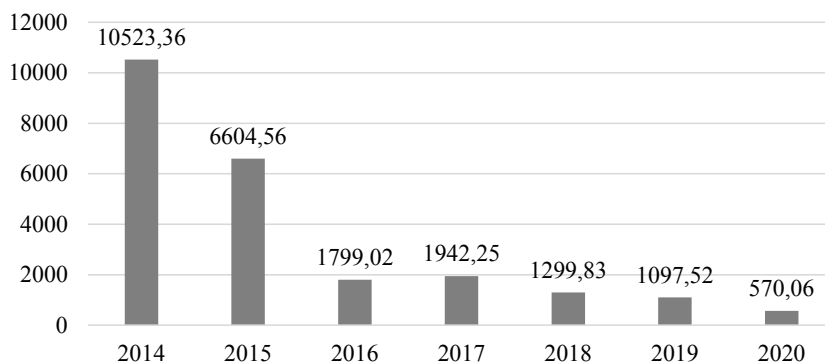

Рис. 4. Потенційні економічні втрати людських ресурсів через військові дії на Сході України в 2014–2020 роках від ушкодження внаслідок воєнних дій за віковою групою 15–64 роки (ОТТД до 65 років), млн. грн.

Джерело: розрахунки автора

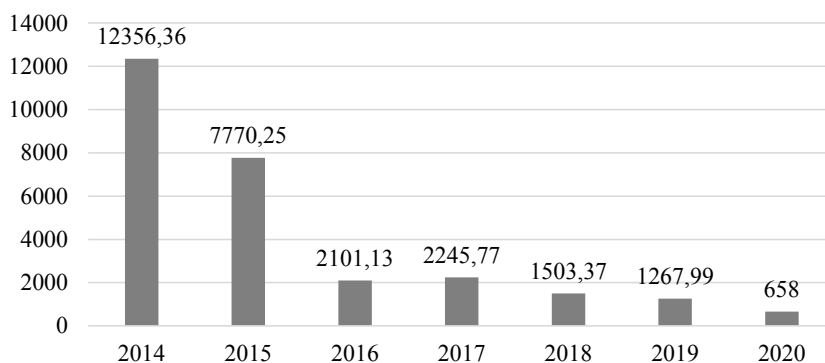

Рис. 4. Потенційні економічні втрати людських ресурсів через військові дії на Сході України в 2014–2020 роках від ушкодження внаслідок воєнних дій за віковою групою 15–64 роки (ОТТД до 65 років), млн. грн.

Джерело: розрахунки автора

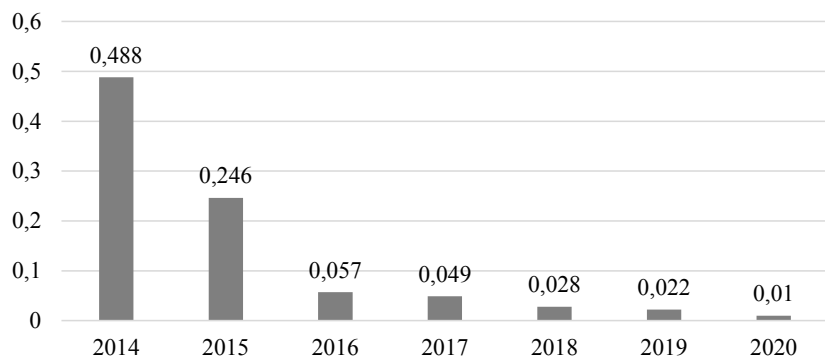

Рис. 5. Потенційні економічні втрати людських ресурсів через військові дії на Сході України в 2014–2020 роках від ушкодження внаслідок воєнних дій за віковою групою 15–64 роки (ОТТД до 70 років), млн. грн.

Джерело: розрахунки автора

Розподіл потенційних економічних втрат людських ресурсів через військові дії на Сході України в 2014–2020 роках від ушкодження внаслідок воєнних дій за віковими групами (ОТТД до 65 років), млн. грн.

Роки	Вікові групи, років									
	15–19	20–24	25–29	30–34	35–39	40–44	45–49	50–54	55–59	60–64
2014	424,16	1971,76	2473,06	2143,72	1598,24	870,65	500,82	361,7	136,61	42,63
2015	188,08	1130,26	1389,68	1287,64	1252,54	657,13	420,23	178,28	79,67	21,06
2016	28,07	360,39	348,11	385,92	321,99	219,66	80,69	43,08	9,36	1,75
2017	128,72	608,01	407,61	233,3	259,39	185,03	70,21	34,86	13,65	1,46
2018	80,85	458,73	202,69	185,29	157,21	90,4	101,07	14,60	8,98	0
2019	44,23	356,62	245,12	182,46	137,61	42,39	60,82	19,97	7,37	0,92
2020	16,55	163,12	117,94	125,19	48,28	55,52	43,45	0	0	0

Джерело: розрахунки автора

(відображені результати розрахунку з урахуванням ОТТД до 65 років) та на рис. 5 (з урахуванням ОТТД до 70 років).

Отже, через передчасну смерть внаслідок воєнних дій на Сході України за період 2014–2020 років (за умови ОТТД до 65 років) потенційні втрати економіки склали 23,84 млрд. грн., зокрема в 2014 році – 10,52 млрд. грн.; 2015 році – 6,6 млрд. грн.; 2016 – 1,8 млрд. грн.; 2017 році – 1,95 млрд. грн.; 2018 році – 1,3 млрд. грн.; 2019 році – 1,1 млрд. грн.; в 2020 році – 0,57 млрд. грн. Далі наведемо відповідні втрати за умови ОТТД до 70 років (рис. 5).

Отже, через передчасну смерть внаслідок воєнних дій на Сході України за період 2014–2020 років (за умови ОТТД до 70 років) потенційні втрати економіки склали – 27,90 млрд. грн., зокрема в 2014 році – 12,36 млрд. грн.; 2015 році – 7,77 млрд. грн.; 2016 – 2,10 млрд. грн.; 2017 році – 2,25 млрд. грн.; 2018 році – 1,5 млрд. грн.; 2019 році – 1,27 млрд. грн.; в 2020 році – 0,65 млрд. грн.

Нижче наведемо розрахунок розподілу потенційних економічних втрат людських ресурсів через

військові дії на Сході України в 2014–2020 роках від ушкодження внаслідок воєнних дій за віковими групами (ОТТД до 65 років) в таблиці 3. Дані наведені в таблиці 3 дозволяють за допомогою відповідного розподілу оцінити конкретні вартісні втрати по окремо взятій віковій групі. Наприклад, в 2020 році найбільші потенційні економічні втрати людських ресурсів в вартісному виразі через військові дії на Сході України в 2014–2020 роках від ушкодження внаслідок воєнних дій за віковими групами (ОТТД до 65 років) становили в віковій групі 20–24 роки – 163,12 млн. грн.; далі в вікових групах: 30–34 років – 125,19 млн. грн.; 25–29 років – 117,94 млн. грн.

В вікових інтервалах: 50–54 років; 55–59 років; 60–64 років відповідних втрат не має, оскільки не було зафіксовано жодного смертельного випадку від ушкодження внаслідок воєнних дій. Наведені відповідні потенційні втрати для економіки України відображають абсолютні значення, при цьому більш доцільно навести відносні дані цих втрат. Тому в роботі пропонується розрахувати питому вагу потенційних вартісних втрат людських ресурсів через військові дії на Сході України в 2014–2020 роках

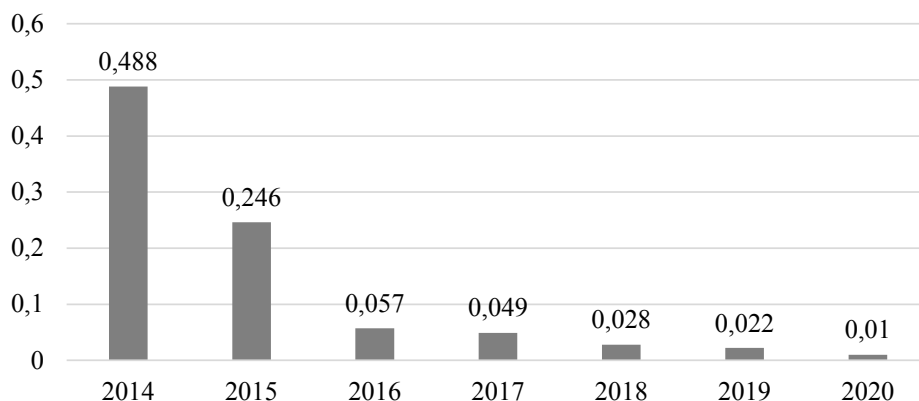

Рис. 6. Питому вагу потенційних економічних втрат людських ресурсів від ушкодження внаслідок воєнних дій за віковою групою 15–64 роки (ОТТД до 65 років) в загальній структурі ВВП України, %

Джерело: розрахунки автора

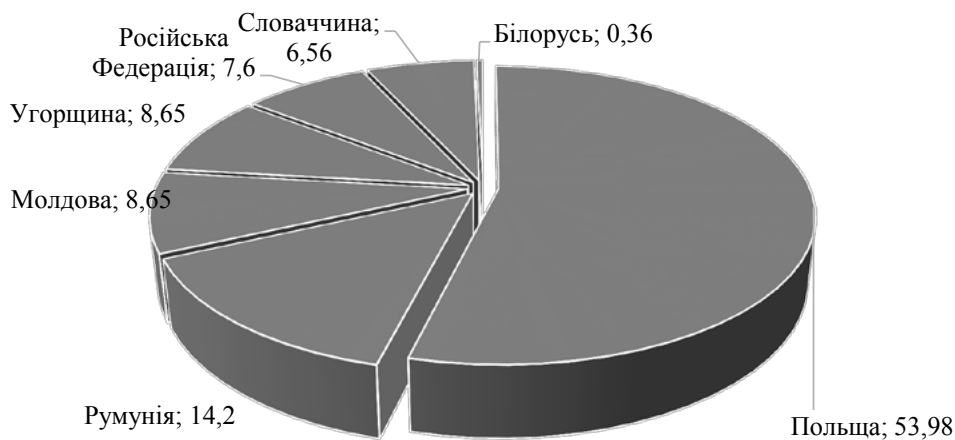

Рис. 7. Питома вага зовнішніх біженців з України в основні країни-сусіди в загальній структурі біженців

Джерело: складено автором за¹²

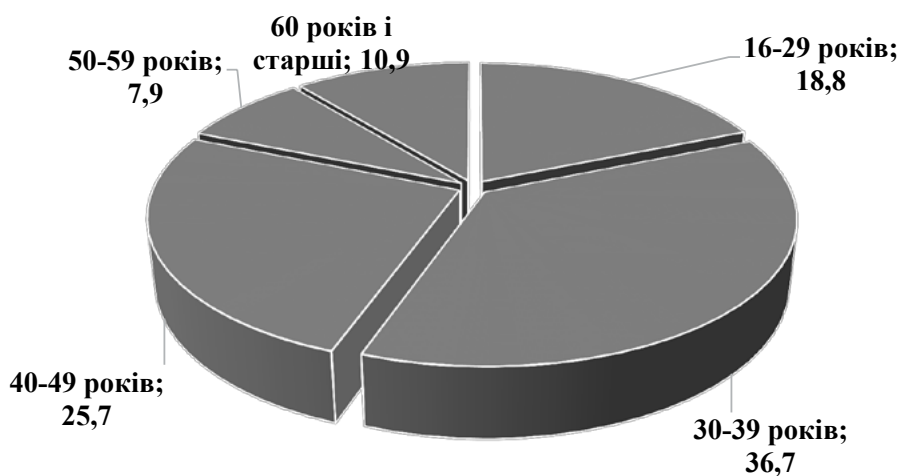

Рис. 8. Розподіл питомої ваги респондентів за віковими групами, %

Джерело: складено автором за¹³

від ушкодження внаслідок воєнних дій за віковими групами (ОТТД до 65 років) в загальній структурі ВВП України в фактичних цінах у врахуванням рівня тіньової економіки (рис. 6).

Таким чином, в загальній структурі ВВП України питома вага загальних потенційних втрат людських ресурсів через військові дії на Сході України в 2014–2020 роках від ушкодження внаслідок воєнних дій за віковими групами (ОТТД до 65 років) становила – 0,9%, зокрема в 2014 році – 0,488%; 2015 році – 0,246; 2016 році – 0,057%; 2017 році – 0,049%; 2018 році – 0,028%; 2019 році – 0,022%; в 2020 році – 0,010%.

Крім наведених вище прямих економічних потенційних втрат людських ресурсів (в людино-роках і

вартісному виразі) від ушкодження внаслідок воєнних дій за віковою групою 15–64 роки на Сході України в 2014–2020 роках існують ще непрямі потенційні економічні втрати, зокрема, які пов'язані із впливом міграційного фактору – це стосується міграційного переміщення із зони бойових дій з Сходу, Півдня і Центру України в інші регіони та закордон.

Нині точної статистики щодо внутрішніх і зовнішніх біженців не має, про що свідчить відсутність будь-яких статистичних даних на сайті Державної міграційної служби України, Державної служби статистики України тощо. Основним джерелом, який дозволяє приблизно оцінити кількість зовнішніх біженців (мігранти, які поїхали за кордон) є дані ООН. Так, за оціночними даними фахівців ООН з 24.03.22 р. до 05.04.2022 р. з України виїхало більше 4,6 млн. осіб, їх географічний розподіл наведено на рис. 7.

З даних, які наведені на рис. 7 можна бачити, що з 4613609 осіб, які перетнули державний кордон Укра-

¹² Ситуація з біженцями України : веб-сайт. URL: <https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine/location?secret=unhcrrestricted> (дата звернення: 13.04.2022).

¹³ Українські біженці: настрої та оцінки (березень 2022 р.) : веб-сайт. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/ukrainski-bizhentsi-nastroi-ta-otsinky> (дата звернення: 13.04.2022).

їни найбільше поїхали до Польщі – 53,98% або 2490447 осіб; далі до Румунії – 14,20% або 654825 осіб; до Молдови – 8,65% або 399039 осіб; до Угорщини – 8,65% або 398932 осіб; до Російської Федерації – 7,60% або 350632 осіб; до Білорусі – 0,36% або 17317 осіб. Крім того, українські зовнішні біженці їдуть і в інші країни світу, зокрема у Францію, Німеччину, Італію, Великобританію та до інших країн ЄС і світу. Постає питання щодо повернення назад біженців в Україну після завершення військових дій. При цьому варто зауважити, що за даними соціологів і соціологічних опитувань, не всі біженці, які були опитані при перетині державного кордону хочуть повертатись назад. Тому ті, хто чітко окреслив в своїй відповіді щодо неповернення на батьківщину, зрозуміло, можуть розглядатись як непрямі потенційні економічні втрати для економіки України. Для підрахунку гіпотетичних відповідних економічних втрат скористаємось тією інформацією, яка є станом на 10.02.2022 року з різних джерел.

Відповідно до даних Центру Разумкова під час проведення соціологічного опитування з 15.03.22 р. по 01.04.2022 р. у пунктах пропуску через український кордон у Закарпатському регіоні було опитано більше 100 громадян віком від 16 років (далі респонденти). Це соціологічне дослідження є нерепрезентативним, оскільки не охоплює всі пункти перетину державного кордону і всі категорії населення за різними ознаками. При цьому воно не втрачає своєї надзвичайної актуальності. Тому спираючись на нього, зокрема проаналізуємо розподіл питомої ваги по віку респондентів (рис. 8).

Дані рис. 8 свідчать, що в віковій групі 16–59 років найбільше респондентів саме продуктивного віку 36,7% (вікова група 30–39 років) та 25,7% (вікова група 40–49 років). Серед наведених вище респондентів на рис. 8 найбільше – 76,2% мали вищу або незакінчену вищу освіту; 19,8% – підприємці; 16,8% – кваліфіковані робітники. В дослідженні центральним є питання щодо «*Чи плануєте Ви повернутись в Україну після закінчення війни?*», тому результати опитування респондентів щодо цього питання згрупуємо на рис. 9.

Отже, майже 10% ствердно дали відповідь, що після закінчення війни вони не повернуться в Україну, а ще 10,9% вказали, що їм «важко відповісти» на це питання. На це впливатиме, імовірно, те, як Україна почне відновлювати свою державу, створювати передумови до розвитку бізнесу, створювати робочі місця, реалізовувати принципи справедливості, демократичності, захисту прав власності, законності тощо. Тому в розрахунках приймемо такий сценарій, наприклад, серед тих, хто найімо-

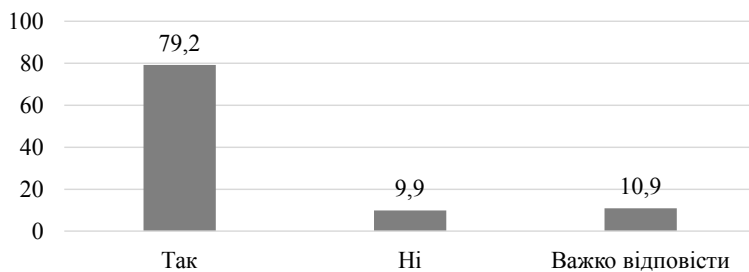

Рис. 9. Відповіді респондентів на питання: «Чи плануєте Ви повернутись в Україну після закінчення війни?»

Джерело: складено автором за¹⁴

вірніше може не повернутись – 10%, хоча все залежить від рішень влади і її дій по відновленню України. Крім того, за даними експертів ООН – кожен другий біженець – це дитина. Приймаємо в розрахунках (грунтуючись на офіційних статистичних даних), що в 2021 році рівень зайнятості у віковій групі 20–64 років становив 64,8%; ВВП у фактичних цінах – 5459574 млн. грн.; рівень тіньової економіки (інтегральний показник рівня тіньової економіки в Україні) – 31%; чисельність зайнятого населення у віці 15+ – 15693,4 тис. осіб.

Тому з урахуванням наведеної вище інформації гіпотетично визначимо кількість непрямих потенційних втрат для економіки України через неповернення після війни в Україну зовнішніх біженців, які становитимуть – 205536,28 осіб ($4613609 \cdot 0,5 \cdot 0,1 \cdot ((100 - 10,9) : 100)$). Непрямі потенційні втрати відповідно складуть – 60,698 млрд. грн. ($5459574 \cdot 10^6 \cdot 1,31 : 15,693 \cdot 10^3 \cdot 205536,28 \cdot 0,648$).

Висновки

Дані експертів ООН засвідчили, що за період 2014–2021 років через військові дії на Сході України безповоротні втрати людських ресурсів становили біля 13,5 тис. осіб, а за даними ДССУ за період 2014–2020 років кількість загиблих від ушкодження внаслідок воєнних дій становила – 5364 осіб, з них найбільше загинуло 3070 осіб в 2014 році, коли розпочалась активна фаза антитерористичної операції на Сході України. Найбільше передчасно втрачено відповідних людських ресурсів України в 2014 році за такими віковими групами: 25–29 років – 545 осіб; 30–34 років – 544 осіб; 35–39 років – 478 осіб; 20–24 років – 384 осіб. В цілому в 2020 році порівняно з 2014 роком відповідна кількість загиблих скоротилась в 60,2 разу. Зазначені вище втрати людських ресурсів України призводить до потенційних втрат у людино-роках і вартісних втрат.

¹⁴ Українські біженці: настрої та оцінки (березень 2022 р.): веб-сайт. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/ukrainski-bizhentsi-nastroi-ta-otsinky> (дата звернення: 13.04.2022).

Так, втрати у людино-роках (за умови ОТТД до 65 років) за період 2014–2020 років становили 155,63 тис. люд.-років, а (за умови ОТТД до 70 років) – 183,15 тис. люд.-років. Відповідно потенційні втрати економіки у вартісному вигляді, за умови ОТТД до 65 років, склали 23,84 млрд. грн., зокрема в 2014 році – 10,52 млрд. грн. (44,13% усіх втрат), а, за умови ОТТД до 70 років, склали 27,90 млрд. грн., зокрема в 2014 році – 12,36 млрд. грн. (44,31% усіх втрат). Розподіл потенційних вартісних втрат людських ресурсів через військові дії на Сході України в 2014–2020 роках від ушкодження внаслідок воєнних дій за віковими групами (за умови ОТТД до 65 років) дозволив проаналізувати їх за віковими групами 15–64 роки та зробити відповідні висновки. Так, наприклад, в 2020 році найбільші зазначені потенційні економічні втрати становили в віковій групі 20–24 роки – 163,12 млн. грн.; далі в вікових групах: 30–34 років – 125,19 млн. грн.; 25–29 років – 117,94 млн. грн.

Розрахована питома вага потенційних втрат людських ресурсів від ушкодження внаслідок воєнних дій за віковою групою 15–64 роки (за умови ОТТД до 65 років) в загальній структурі ВВП України дозволила зробити висновок, що протягом 2014–2020 років вона становила 0,9% ВВП, зокрема є найбільшою в 2014 році – 0,5%, а найменшою в 2020 році – 0,010%.

Гіпотетично визначена кількість непрямих потенційних втрат для економіки України через неповер-

нення після війни в Україну зовнішніх біженців. Так, за даними експертів ООН з України станом на початок квітня 2022 року виїхало більше 4,6 млн. біженців. Аналіз даних соціологічних досліджень, які були проведені Центром Разумкова дозволив отримати інформацію, яка була використана в розрахунках. Тому гіпотетичні непрямі потенційні втрати для економіки України через неповернення після війни в Україну зовнішніх біженців можуть становити майже 61 млрд. грн.

Таким чином, внаслідок війни в Україні в 2014–2022 роках економіка зазнала колосальних втрат, зокрема безповоротних людських ресурсів; від поранень та каліцтва; від руйнувань цивільної і військової інфраструктури; від еміграції біженців. Як наслідок, це негативно вплине на різні процеси в майбутньому, зокрема на *економічні процеси* (недовироблення ВВП; падіння обсягів промислового виробництва та інших галузей економіки; зниження рівня зайнятості і зростання безробіття; зростання інфляції тощо); на *соціальні процеси* (зниження життєвого рівня населення; скорочення обсягів фінансування різних допомог, пільг, субсидій; зростання рівня бідності); на *медико-демографічні процеси* (поглиблення демографічної кризи через скорочення чисельності населення, зростання смертності, скорочення народжуваності, збільшення негативного сальдо міграції; загострення проблем із захворюваністю та в цілому скорочення середньої тривалості життя громадян України).

Інформація про автора:

Заюков Іван Вікторович,

доктор економічних наук, доцент,

доцент кафедри менеджменту та адміністрування

Вінницький торговельно-економічний інститут

Державного торговельно-економічного університету

87, вул. Соборна, м. Вінниця, 21050, Україна

Information about the authors:

Zayukov Ivan Viktorovych,

Doctor of Economics, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Management and Administration

Vinnitsia Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics

87, Soborna str., Vinnitsia, 21050, Ukraine